

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויגש, תשפ"ו, מספר 1649

יהודה ויוסף – אנשי שינוי עצמי שלום קולין ותמר קיכלי - ברוכובסקי

לו: "ויתן לך את ברכת אברהם" (כח:ד). יהודה ראה כבר בצעירותו שיעקב מעדיף את רחל על שאר נשיו. בחזרתם לארץ כנען, ראה יהודה והבין את סדר החשיבות של הנשים וילדיהן אצל אביו: רחל ויוסף הוצבו אחרונים מסכנתו של עשיו. הוא גם ראה את יעקב אוהב את יוסף מכל בניו. כמו כן, גם בין שני המסעות להבאת אוכל ממצרים, הסתכן יעקב ברעב כדי לשמור על בנימין בן רחל, בעת שמעון בן לאה היה אסור במצרים.

אולם בחזרתם ממצרים, לאחר שסיפרו ליעקב את קורותיהם, כלל יעקב את שמעון יחד עם בני רחל באמירתו: "יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו" (מב:לו), ולא הבדיל בדבריו בין בני לאה לבני רחל. לאחר הצעת ראובן להריגת שני בניו, נתן יעקב ביטוי לפחדו מאובדן שני בנים שהם בלבד נולדו לאם אחת: "אחיו מת והוא לבדו נשאר" (מב:לח), ללא אמירה מבדילה אם האימא היא רחל, בלהא או זלפה.

מדוע, אם כן, "שם" יהודה בפי אביו התייחסות לרחל כאלו אשתו היחידה? בגלל שיעקב הציב את רחל ויוסף אחרונים במפגש עם עשיו, הבין יהודה, כאמור, שרחל חשובה משאר הנשים. הרמב"ן על אתר מחדד את הנקודה: "כי לא נולד לי מאישה אשר היא אשתי ברצוני – רק שניים, ושמתו בהם אהבתי כאילו הם יחידים לי, והשאר כבני פילגשים הם אלי". אהבת יעקב את יוסף, גרמה ליהודה ואחיו להבין, שמבני רחל, יוסף יהיה הבן הנבחר שיקבל את "ברכת אברהם". נראה שהציטוט המדומה של יעקב: "אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי" (מד:כז), היה עיבוד פנימי של יהודה להבנה זו. על סיפור אישי של העבר, כותבת פרוף עמליה ליבליך:⁶

הנרטיבים שלנו על חיינו הרי אינם אמת עובדתית או היסטורית, אלא מה שקוראים בפסיכולוגיה 'הבנייה של זיכרון ומידע', או 'אמת נרטיבית'.

וגם:

אלו סיפורי חוויות משמעותיות, אנקדוטות, רגשות וזיכרונות, שלא חייבים להיות מדויקים וקרויים 'אמת נרטיבית'. ההיסטוריה היא לא רק של עובדות, אלא גם של משמעותיות וערכים, שמובנים דרך סיפורים של בני אדם.

סודות במשפחה: יהודה ואחיו מסתירים את מכירת יוסף, ודיברו עליה רק כשהיו לבדם, במאסר בבית יוסף. המכירה הוסתרה מהאבא שסבר שבנו נטרף, אך גם מהאח בנימין. לכן בדבריו לשליט בנוכחות בנימין, יהודה לא הזכיר את המכירה. בדבריו הראשונים הוא אמר רק: "הא-להים מצא את עון עבדיך" (מד:טז), ובנאומו התייחס ליוסף כמת, על מנת שבנימין לא ייחשף לסיפור המכירה.

כנראה שיעקב לא ידע את בניו, שבהיותו בבית אל אשרר ה' שוב את "ברכת אברהם" שברכו אביו, והודיעו: "ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך נתננו ולזרעך אחריו" (בר:א). אכן, אכן באמירה אף רמז ש"ברכת אברהם" תונחל לבן אחד

סיפור יוסף ואחיו הוא מהסיפורים המקסימים שבמקרא ומשך רבים לפרשנותו. במאמר זה נתמקד בתפוחות שבמפגש יהודה ויוסף. המשפחה תוצג כישות פסיכולוגית עצמאית, עם סודות אישיים ומשפחתיים שבהיחשפותם גרמו לשינוי שאירע בסוף המפגש. נתמקד בסיפור המקראי עצמו, ללא הפרשנויות שנוספו לו לאורך הדורות.

דברי יהודה ליוסף בתחילת נאומו אודות המפגש הראשון שהיה ביניהם, ודברי האב הזקן בבית, שונים מהדרך שהתורה תיארה אותם לפני כן. כאשר הוא הזכיר את דברי יוסף הקודמים, הוא העלים את חשדנותו של שליט מצרים באחים כשהאשימם כמרגלים, ושם בפיו התעניינות במצבו של אבי המשפחה ויחסו לבנימין. למה הוא עשה זאת? ובמיוחד, למה הוא הדגיש כל כך את ממד ה"כיבוד אב", וחשב שזה יעניין את השליט המצרי או ייגע לליבו?

במצרים העתיקה, האלה "מאאת" (Ma'at) הייתה התגלמות של מושג (שאף הוא קרוי "מאאת") אודות סדר חברתי, צדק ויושר. "מאאת" החזיקה את העולם במצב יציב, והוראותיה בדבר הצדק, היושר והסדר החברתי חייבו את כולם. פרעה, שייצג אותה, נחשב ל-"אב האומה",¹ הנבחן ביכולתו לשמור על הצדק והסדר החברתי. סדר זה כלל שמירה על ההיררכיה החברתית/מעמדית וציות לסמכות, ומרכיב חשוב באותו סדר היה החובה לכבד את ההורים. בהוראות הוזר המצרי Ptahhotep², שנחשבו לטקסט מוסרי חשוב, מצאנו: "אם אתה בן חכם, כבד את אביך ואמך אשר גידלו אותך". בהוראותיו של ANY³ מובא: "היה נאמן לאביך ולמורה שלך, כי הם נתנו לך חיים ודעת".

ב"ספר המתים"⁴ (חלק מ-"Ma'at") הנשמה מתוודה: "לא גרמתי צער לאבי ולאמי". נראה שיהודה רצה להציג בפני השליט את הערכים המשותפים שלהם, בדגש על הערכים שסגן פרעה ייצג. בגלל זה הוא הדגיש את כיבוד ההורים שלו, השמיט את טענותיו של יוסף שהם מרגלים, והדגיש את ההתעניינות באב הזקן.

מדוע יהודה מספר בשם אביו דברים שלא אמר?⁵ כנראה שיהודה ידע את המורשת המשפחתית, שרק בן אחד יורש את "ברכת אברהם". יצחק ירש את הברכה עפ"י הודעת ה' לאברהם: "ואת בריתי אקים את יצחק" (בר' יז:כא), שאושרה בדברי ה' ליצחק: "לך ולזלזלך... והקמתי אתה שבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך" (כז:ג), אך יצחק החליט להורישו רק ליעקב באומרו

* שלום קולין, מנהל מערכות מיחשוב, אפרת. ד"ר תמר קיכלי, חוקרת פסיכולוגיה משפחתית, מרצה בב"ס לעבודה סוציאלית, א. עברית.

1 משמעות דברי יוסף (מה:ח): "וישימני לאב לפרעה", היא: אני אחראי בפני פרעה על הסדר ההיררכי והציוני.
2 <https://mjin.host.cs.st-andrews.ac.uk/ptahhotep/text.pdf>
3 <https://bespokeheritage.com/blogs/histories-evoked/ancient-egyptian-wisdom-the-instruction-of-ant-ancient-secrets>
4 <https://archive.org/details/the-egyptian-book-of-the-dead-202012>
5 ראו את מאמריהם של הרב יואל בן נון והרב יעקב מדן במגדים א' ו-ב'.

6 https://www.hebpsy.net/blog_Post.asp?id=6174
7 לאחר דברי ה' אלו ליעקב, נאמר: "ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו" (בר' לה:יג), ביטוי הזהה לזה שנאמר בתום ציווי ה' לאברהם על יצחק כממשיך השושלת: "ויעל אלהים מעל אברהם" (שם יז:כב).

מחוקק את העבר, ¹⁰ אלא משתמש בו כאבן יסוד ביצירת שיקום המשפחה. נשיאה של זיכרון העוול ללא שיכחה וללא מחיקתו, תאפשר לבנייה משותפת של זהות משפחתית מחודשת במקום חדש. יוסף דיבר על מחויבויות מעשיות שלו למשפחה: "למחיה שלחני אלהים לפניכם" (מה:ה), ושל אחיו להמשך חיי המשפחה: "מהרו ועלו אל אבי... רדה אלי אל תעמד... אתה ובניך ובני בניך" (מה:ט).

ד"ר תמר קיכלי מאירה היבטים משפחתיים-סוציולוגיים:

התיקון שיוסף מביא הוא תיקון רב-ממדי. **ברמה האישית**, הוא מצליח לעבור מתפקיד של 'מטופל מזוהה' הנושא את כל הסימפטומים של המערכת, לתפקיד של 'מרפא מזהה' המאבחן את הבעיה המערכתית ומציע לה פתרון. **ברמה המשפחתית**, הוא מצליח לשנות את ה'לא מודע המשפחתי' מלא-מודע של שנאה וקנאה, ללא-מודע של אהבה ואחריות הדדית. **ברמה הזוגית**, הוא מצליח לרפא את הפיצול הייתה הריני: במקום שיהיו בני רחל מועדפים ובני לאה נדחים, כולם הופכים לחלק אחד ושווה בשושלת. **ברמה האחאית**, הוא מצליח להמיר את האינסטינקט ההרסני של דחיה, לאינסטינקט בונה של הכלה. **ברמה הדורית**, הוא מצליח לשבור את השרשרת של 'פנטום' טרנס-דורי, דחף לא-מודע הדוחף את הדורות הבאים לשחזר את הדינמיקה הקטלנית שוב ושוב, תוך מאבק חוזר בין הצאצא הנבחר: המופנם, הרחוני, לבין הצאצא החזק: המוחצן, הגשמי. הוא איפשר לדור הבא של השבטים לחיות ללא גטל הטראומות הבלתי-מעובדות. הרוחניות של יוסף שהתבטאה ביכולתו לראות את האל-פועל בתוך ההיסטוריה המשפחתית, הייתה לכוון המרכזי שאיפשר את כל התיקונים הללו. בלעדדיה, המפגש במצרים היה יכול להסתיים בנקמה קטלנית, בהמשך המחזור של שנאה ודחיה, ובהרס סופי של השושלת. אך באמצעותה, המפגש הפך לרגע של גאולה – לא רק גאולה מהרעב הפיזי, אלא גאולה מהרעב הרגשי שפקד את המשפחה לאורך ארבעה דורות. יוסף הצליח לתקן את המחזור הטראומטי הודות לממד הרוחני העמוק שלו – יכולתו לראות את המציאות מנקודת מבט א-לוהית, לעבד את הטראומה דרך משמעות טרנסצנדנטית, ולהמיר את הסבל האישי לכלי של גאולה קולקטיבית. רוחניותו של יוסף אינה רק מאפיין אישיותי או מיומנות פרשנית, אלא הייתה לכוון המרכזי שבאמצעותו שבר את שרשרת ההעברה הבין-דורית של טראומת 'הבן הנבחר', והפך את המערכת המשפחתית הפתולוגית לזהות קולקטיבית בריאה – 'עם ישראל'.

לסיכום: האובייקט שבו התמקדו איננו האנשים, אלא השינוי שבהתנהגותם. נראה שהסיפור המקראי בא ללמדנו, לא את מציאותם של אנשים מיוחדים עם יכולות יוצאות דופן, אלא את סיפור היחיד המחולל את "הגאולה המשפחתית". התנהגות יהודה ויוסף, שהתגברו על שבלונות ההתנהגות שבעבר ופעלו לשינוי באמצעות תיקון, היא המסר העיקרי ללימוד מסיפור המפגש של יהודה ויוסף.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

10 יותם בנימין, **לסלוח ולא לשכוח – האתיקה של הסליחה**, ואן ליר - הקיבוץ המאוחד, תשס"ט, עמ' 108: "הפוגע חייב להבין כיצד פירש הנפגע את התנהגותו... החרטה הזאת אין פירושה מחיקה של העוול והתחלה חדשה, הצלקות נשארות... החרטה או ההסברים אינם מתרחשים לפני הסליחה, הם חלק מהתהליך עצמו".
 11 ברוך י. שורץ: "מה בין מונח למטפורה? נשא עוון/פשע/חטא במקרא", **תרביץ** סג/ב תשנ"ד, עמ' 170.

בלבד.⁸ מדברי יעקב ליוסף במצרים ברור שאכן הבין ש"ברכת אברהם" תחול על כולם, משום שהשווה את שני בני יוסף לשני בניו הראשונים מלאה, המובאים כדוגמה לבניו היורשים: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לך" (מח:ה). אך מהסיפור המקראי עולה שיעקב אמר זאת רק לפני מותו; בברכותיו לבני יוסף ואח"כ בברכות לבניו.

הצעת יהודה: במפגש הראשון, בעת שכל האחים הוכנסו למאסר, שמע אותם יוסף באומרים: "אֲשָׁמִים אָנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ" (מב:כא). דהיינו, סיבת צרתנו הנוכחית היא חטא מכירת יוסף. לאחר מציאת הגביע באמתחת בנימין, יוסף לא קיבל את הצעת יהודה שכולם יחד יישארו כעבדים, אלא שחזר את מכירתו שלו והעמידם בניסיון מחודש: בנה של רחל יישאר לבדו כעבד במצרים, ושאר האחים ישובו יחד לאביהם. ציפיותו הייתה, שתגובתם תהיה כמו במאסר הראשון: הם ידברו שוב על מכירת אחיהם בעבר, כסיבה לצרתם הנוכחית. אך בשונה מציפיותו, יהודה ציין את היעלמות יוסף רק במילים "ואחיו מת" (מד:כ), ושאר בניו הבין שהסיבה היא "אך טרף טרף" (מד:כח).⁹ בנוסף להפתעת יוסף משמיעת הדברים הללו, הוסיף יהודה והפתיעו בהצעה שהיא הפוכה להחלטתו שרק בנימין יישאר עבד: יהודה, בן לאה, יישאר עבד במצרים, ובנימין, בן רחל, ישוב עם האחים לאביו. זהו מהפך חשיבתי וערכי של יהודה, לעומת חלקו במכירת יוסף. הבטחתו לאביו: "וחטאתי לך כל הימים" (מג:ט), אם בנימין לא יוחזר, מתממשת לא רק בדיבור רגשי ורעיוני, אלא במעשה שגם יכפר על מכירת יוסף שנעשתה עפ"י הצעתו; הוא, יהודה, יהפוך לעבד במצרים, ובנימין ישוב לאביו.

יוסף הופתע כל כך מדברי יהודה, שהגיב באופן רגשי ולא שכלתני: הוא בכה זמן רב, כשהיה מסוגל לדבר, התודע אל אחיו בקריאה רגשית קצרה: "אני יוסף" (מה:ד). אחריה נתן ביטוי לעובדה שלא שמע בדברי יהודה מאומה על הקשר המיוחד של אביו אליו: "העוד אבי חי?" (מה:ג).

לאחר שרגע, נהיו דבריו שכלתניים, ונראה שתוכנו היטב בזמן שעמד לרשותו מפגישתו הראשונה עימם. תחילה הזכיר את מכירתו, וכן נחשף אליה בנימין: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה" (מה:ד). אח"כ התווה ללא כעס ותועמות את הדרך להמשך חייהם יחד כמשפחה מאוחדת. אף שאין מוזכר שסלח להם, הסליחה נוכחת ברקע דבריו.

הפעם הראשונה בתנ"ך, שמבוקשת סליחה לאחר מעשה עוול וגם מתקבלת, היא לאחר מעשה העגל. משה ביקש בנקרת הצור: "וסלחת לעווננו ולחטאתנו" (שמ' לד:ט), ולא סיים בכך את בקשת הסליחה, אלא הוסיף בקשה מהאל-למעשה שימחיש את סליחתו "ונחלתנו" (שם); הסליחה תתבטא בהנחלת הארץ לעם. להבנת בקשת משה ותשובת ה', נעמיק בהבנת תהליך סליחה ייחודי זה.

בשתי קצוות המנעד של הסליחה נמצאות הסליחה הנוצרית מחד והחנינה הנשיאותית מאידך. הסליחה הנוצרית היא פעולה רוחנית שמבוססת על חמלה, אהבה, וחובת האדם לחקות את האל-הסולח לאדם החוטא. זו חובה חד-צדדית של הנפגע גם אם הפוגע לא ביקש סליחה או לא הביע חרטה.

החנינה הנשיאותית מוחקת ומבטלת את זיכרון החטא ועונשו. היא אינה תלויה בהכרה באשמה, שכן היא ניתנת גם ללא חרטה או בקשת סליחה מצד הפוגע. היא נועדה לעיתים לקדם פיוס לאומי, יציבות פוליטית, או שיקולים מוסדיים, והיא אינה מוסרית בהכרח. היא יכולה להיות טכנית, אדמיניסטרטיבית, או אפילו שנויה במחלוקת מוסרית. סופה של החנינה היא: מחיקה (erase) של זיכרון מעשה העוול.

הסליחה הא-לוהית שניתנה בנקרת הצור שונה במהותה משתי קצוות אלה: היא אינה משכיחה את העבר ואינה מוחקת את זיכרון העוול. היא מבוססת על מעשים ולא על הצהרות. האל-הנפגע, בתשובתו לבקשת משה לסליחתו, יוצר ברית מחודשת שבה התחייב להנחיל את העם בארץ, ומהעם הפוגע הוא דרש מחויבות מעשית לשמור את מצוותיו.

יוסף מורה דרך סליחה זו, עוד בטרם תאמר בעתיד ע"י האל-בנקרת הצור. הוא אינו מתעלם מהעוול אלא מנכיח אותו: "מכרתם אתי מצרימה" (בר' מה:ד). יחד עם הזיכרון הוא מציע שיתוף פעולה שאינו

8 ייתכן שזו הסיבה לאמירה: "ויהיו בני יעקב שנים עשר" (לה:כג) שבתחילת הפרשה הצמודה.
 9 הרחיב על כך הרב יואל בן נון במאמרו **במגדים** א'.